

17. Смаль-Стоцький С. Развитие поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення / С. Смаль-Стоцький // Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. – К. : Либідь, 1996. – С. 48–119.

18. Тимченко Є. Слов'янська одність і становище української мови в слов'янській родині / Євген Тимченко // Історія української мови : хрестоматія / упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко. – К. : Либідь, 1996. – С. 38–48.

19. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительное языковедение: Общий курс // Фортунатов Ф. Ф. Избр. труды: В 2-х т. – М. : Учпедгиз, 1956. – Т. 1. – С. 21–197.

20. Шарадзенидзе Т. С. Родство языков, процессы дивергенции, конвергенции и соответствующие им классификации языков / Т. С. Шарадзенидзе // Теоретические основы классификации языков мира. Проблемы родства / ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1982. – С. 63–107.

Глущенко В.

– доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Рябініна І.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0

**ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ
У СТУДІЯХ П. О. ЛАВРОВСЬКОГО**

П. О. Лавровський зробив вагомий внесок у розв'язання проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов. Як і інші компаративісти 20-х – 60-х рр. XIX ст., Лавровський використовував різноманітні джерела. Було розпочато розробку прийомів опрацювання давніх писемних пам'яток і сучасних говорів. Лавровському належить пріоритет в дослідженні давньоруських діалектів.

Ключові слова: джерела вивчення історії східнослов'янських мов, давні писемні пам'ятки, сучасні говори.

Глущенко В.

– доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Рябинина И.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

**ИСТОЧНИКИ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ
ЯЗЫКОВ В ТРУДАХ П. А. ЛАВРОВСКОГО**

П. А. Лавровский внес весомый вклад в решение проблемы источников изучения истории восточнославянских языков. Как и другие компаративисты 20-х – 60-х гг. XIX в., Лавровский использовал разнообразные источники. Была

начата разработка приемов исследования древних письменных памятников и современных говоров. Лавровскому принадлежит приоритет в исследовании древнерусских диалектов.

Ключевые слова: источники изучения истории восточнославянских языков, древние письменные памятники, современные говоры.

Glushchenko V.

– Doctor of Science (Linguistics), Professor, Head of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Ryabinina I.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

THE SOURCES OF THE STUDY OF THE HISTORY OF EAST SLAVIC LANGUAGES IN P. O. LAVROVSKYI'S WORKS

P. O. Lavrovskiy made a great contribution to the solving of the problem of the sources of the study of the history of East Slavic languages. As well as other comparatists of the 1820 – 1860s Lavrovskiy used various origins. He started the development of methods of processing of ancient manuscripts and modern dialects. Lavrovskiy has the priority in the study of Old Russian dialects.

Key words: the sources of the study of the history of East Slavic languages, ancient manuscripts, modern dialects.

Праці Петра Олексійовича Лавровського (1827 – 1886), видатного російського та українського філолога-славіста й діяча просвіти, присвячено мові й палеографічним особливостям давніх писемних пам'яток східних, південних і західних слов'ян, відношенням між слов'янськими мовами в різні епохи їхнього розвитку, лексичним, фонетичним і граматичним особливостям слов'янських мов.

У науковій спадщині Лавровського значне місце посідає східнослов'янська лінгвістична проблематика. Його цікавила проблема походження й розвитку східнослов'янських мов; учений досліджував їхні споконвічні риси, з'ясовував історичну взаємодію східнослов'янських мов з південно- та західнослов'янськими.

Лавровський – поряд з М. О. Максимовичем і Я. Ф. Головацьким – став одним з перших представників порівняльно-історичного методу в Україні. Ідеї засновників порівняльно-історичного методу в європейському й світовому мовознавстві: німців Ф. Боппа, Я. Грімма, данця Р. Раска, росіянина О. Х. Востокова – розвивали компаративісти 20-х – 60-х рр. XIX ст.: німецькі дослідники А. Ф. Потт, Г. Курціус, А. Шлейхер та ін., слов'янські вчені, мовознавці Росії та України. У Росії це

Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський, М. І. Греч, М. Н. Катков, Г. П. Павський [5, с. 23–31], в Україні – Максимович, Лавровський і Головацький [там же].

Разом зі своїм учителем Срезневським Лавровський стояв біля джерел Харківської лінгвістичної школи; Лавровський був учителем О. О. Потебні.

Постановка проблеми. Починаючи з 50-х рр. XIX ст. Лавровський публікує низку праць, присвячених історії східнослов'янських мов. Ці студії зберегли своє наукове значення до нашого часу. Серед них слід назвати «О языке северных русских летописей» (1852), «Значения слов в древнем русском языке» (1853, 1854), «О русском полногласии» (1858), «Описание семи рукописей императорской Санкт-Петербургской публичной библиотеки» (1858), «Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями» (1859), «Ответ на письма г. Максимовича к г. Погдину о наречии малорусском» (1861) тощо.

Вагомим є внесок ученого в розробку проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов.

Аналіз останніх досліджень. Проте це питання в лінгвістичній історіографії залишається недостатньо вивченим. Стисло про джерела вивчення історії мови в українській і російській компаративістиці 20-х – 60-х рр. XIX ст. пише В. А. Глуценко [там же, с. 37–39]. Низку тез В. А. Глуценка було розвинуто у статті й монографії І. М. Рябіної [15; 16, с. 24–46]. Тут ідеться й про відповідні погляди Лавровського. Проте спеціальних праць, присвячених внеску вченого в розробку проблеми джерел вивчення історії східнослов'янських мов, у лінгвістиці немає. Сподіваємося, пропонована стаття заповнить цю прогалину.

Метою нашої статті є розкриття поглядів Лавровського на джерела вивчення історії східнослов'янських мов у контексті української й російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст., установлення внеску Лавровського в дослідження зазначеної проблеми.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) розкрити погляди на джерела вивчення історії східнослов'янських мов попередників Лавровського в дослідженні окресленої проблеми, виявити, що найбільш цінне було успадковано Лавровським; 2) установити внесок Лавровського в дослідження проблеми кола джерел вивчення історії східнослов'янських мов, у вироблення прийомів опрацювання джерел вивчення історії мови, у методику поєднання різних джерел; 3) виявити, які твердження Лавровського зберегли свою цінність для мовознавства XX ст. – початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, головним надбанням мовознавства 20-х – 60-х рр. XIX ст. стала теза про змінюваність мови [5, с. 23].

Підкреслимо, що розробка цієї тези спричинилася до виникнення ідеї нерівномірності розвитку мовних елементів різних рівнів [там же]. Саме ця ідея, в основі якої лежить принцип історизму, сприяла виникненню порівняльно-історичного мовознавства та його подальшому розвитку [16, с. 24].

Так, Востоков, якому, зокрема, належить заслуга реконструкції праслов'янських носових голосних, зміг реконструювати їх завдяки тому, що виділив у сучасній йому польській мови як архаїчний «шар» носові голосні звуки. Востоков з'ясував звукові відповідності між старослов'янською та сучасною дослідникові польською мовою, зазначаючи, що кириличні юси споконвічно позначали носові голосні звуки, подібні до польських, а отже, ці звуки, що з усіх слов'янських мов збереглися тільки в польській, існували в старослов'янській мові [3, с. 6]. Востоков відкрив і звукове значення літер ъ і ь [там же, с. 8–9].

Спостереження такого типу поступово накопичувалися в лінгвістиці. Виникла потреба теоретично узагальнити їх. У російському мовознавстві таке узагальнення зробив Срезневський. З його погляду, у будь-якій мові «не все перетворюється рівномірно, дещо скоріше, дещо повільніше, і внаслідок цього мова стає зв'язком частин, створених у різний час, давніх і нових» [18, с. 21]. Слідом за Срезневським цю тезу розробляв Буслаєв [1, с. 29].

Яке ж завдання виникає у зв'язку з цим перед лінгвістами? На думку Срезневського, це завдання «відрізнити давні форми від нових» [18, с. 34]. Для цього необхідно «не випускати з уваги загального ходу змін мови, розуміти хід змін інших споріднених мов і нарід» і, використовуючи «методу порівняльну», досліджувати в давніх пам'ятках «уривчасті залишки старовини» [там же].

Це висловлювання є дуже показовим і потребує коментаря. З одного боку, тут ідеться про таке важливе джерело вивчення історії мови, як сучасні діалектні дані (причому до уваги береться матеріал говорів не тільки тієї мови, що досліджується, а й споріднених мов). З іншого боку, Срезневський називає інше важливе джерело вивчення історії мови – матеріал давніх писемних пам'яток – і вказує на необхідність виділення в пам'ятках архаїчних елементів (як, власне, і в говорах сучасних мов). Фактично Срезневський окреслив коло джерел вивчення історії мови, виділивши три джерела: 1) дані сучасної мови; 2) дані споріднених їй мов; 3) матеріал давніх писемних пам'яток [16, с. 25].

Срезневський відзначав цінність давніх пам'яток як джерела вивчення історії мови [18, с. 33]. Водночас учений рекомендував обережно користуватися свідченнями пам'яток [5, с. 38]. Він зазначав, що давньоруські пам'ятки «писані на змішаній із церковнослов'янської та руської мові» [17, с. 121]. Інший недолік давніх рукописів полягає в обмеженій кількості пам'яток [там же, с. 96].

Відзначимо, що одним з найважливіших завдань історика мови Срезневський вважав поєднання палеографії з діалектологією [18, с. 125]. Відмежування мови книги від мови народу почалося з того часу, коли мова народу почала змінювати свою будову. Вона змінювалася, поділяючись на говори та наріччя, а в книгах церковних мимохіть утримувалася мова давня. Початком утворення розмовної «руської» мови вчений уважав XIII – XIV ст. [там же, с. 34].

Важливо відзначити, що пріоритет в дослідженні давньоруських діалектів належить Лавровському. Саме він започаткував східнослов'янську історичну діалектологію [9]. Не вступаючи в пряму полеміку зі своїм учителем Срезневським, Лавровський, спираючись на матеріал давніх писемних пам'яток новгородського походження, сформулював висновки, дещо відмінні від схеми Срезневського: Лавровський зазначив, що особливості «новгородського говору» існували задовго до XIV ст.

Історичний розвиток російської мови вперше постав наочно в книзі Лавровського «О языке северных русских летописей»: дослідник описав втрату редукованих *ь, ъ*, неперехідне пом'якшення задньоязикових, появу в множині іменників чоловічого роду та середнього роду закінчень *-амь, -ами, -ахь*, втрату супіна, двоїни тощо [там же, с. 12–51].

З погляду Лавровського, потрібно «зібрати всі дані мови, використовуючи пам'ятки та живу мову, простежити видозміну мови впродовж століть, наскільки це дозволяють зробити джерела, визначити, що належало й належить мові» [там же, с. 2–3].

Лавровський підкреслив: не слід уважати, що певні риси давньоруської мови збереглися до нашого часу тільки в писемних пам'ятках, оскільки ознаки її залишаються дотепер у творах «народної словесності», які, отже, є важливим джерелом вивчення історії мови [там же, с. 117].

Подібних поглядів дотримувався й Буслаєв. До «джерел історичної граматики руської мови» вчений відніс 1) старослов'янську мову, 2) інші слов'янські мови, 3) східнослов'янські мови, 4) мову «зразкових письменників» [1, с. 35–36]. На практиці Буслаєв залучав і свідчення фольклорних

текстів [там же, с. 70–71]. Про необхідність їх урахування писав Срезневський [18, с. 122–123].

Компаративісти 20-х – 60-х рр. XIX ст. не ставили питання про пріоритетність того чи іншого джерела вивчення історії мови [16, с. 31]. Водночас у підході до джерел намітилися нові тенденції. Вони полягали в критичному ставленні до давніх писемних пам'яток (див. вище) та у твердженні про значну цінність для історика мови явищ сучасних мов (діалектів).

Про це писав Срезневський. На думку вченого, порівняння сучасних східнослов'янських мов з іншими слов'янськими допомагає зрозуміти внутрішню логіку розвитку східнослов'янських мов як певних систем, починаючи від давньоруського періоду. Срезневський відзначав, що «прозирнути в давню вимову руську» можна «за допомогою порівняльного вивчення народних місцевих наріч, хоча б навіть і нашого часу, маючи при цьому на увазі й інші слов'янські наріччя» [18, с. 31]. Саме в цьому аспекті вчений писав про необхідність «опрацювання мови», яке протиставлене дослідженню «пам'яток писемності»: «опрацюванням мови» він називав вивчення сучасних діалектів [5, с. 38].

Велике значення для подальших досліджень мало твердження Буслаєва про те, що в говорах «збереглося найдавніших й істотних властивостей руської мови більше, ніж у сучасному освіченому мовленні» [там же, с. 36]. Про важливість вивчення «народної мови» Буслаєв писав: «Органічне життя, яким пройнята вона, надає їй характер предмета, що має повне право увійти в царину філології» [2, с. 282]. Якщо взяти до уваги, що «організмом мови» Буслаєв вважав цілісність мовної системи, то можна зробити висновок: «органічне життя» мови, про яке писав учений, і було в його трактуванні функціонуванням «живої» мовної системи. Наведене твердження Буслаєва свідчить про те, що він близько підійшов до усвідомлення переваг діалектного мовлення щодо виявлення системних властивостей мови [5, с. 38].

Отже, твердження Срезневського й Буслаєва про значну цінність для дослідників історії мови явищ сучасних мов (у сукупності їхніх говорів) стало виявом нової тенденції в підході до джерел вивчення історії мови. Вона знайшла подальше втілення в працях учених Харківської, Московської й Казанської шкіл [5, с. 49–51, 109–121], а також ряду інших українських, російських і білоруських лінгвістів.

Лавровський зробив значний внесок у вироблення прийомів опрацювання давніх писемних пам'яток. Разом з Востоковим, Максимовичем, Буслаєвим, Срезневським, Головацьким він поклав початок розробці прийомів дослідження давніх рукописних текстів.

Лавровський став піонером виділення й дослідження в давніх пам'ятках діалектних особливостей. Він відмічав у північних пам'ятках риси «новгородського говору», зазначаючи, що в них, як і в сучасних «живих» говорах, наявні такі особливості, як перехід **в > у** (узвышь, уґсли, у двґ недґли, усходити (Псковський літопис); уторникъ, у гридницю (Новгородський літопис); дһука, пһучій, куряука; **h > i** та навпаки: оshлh, былh, взялh, творилh, сьmрень, Чернґговъ тощо; **z > h**: оспожинь, княини; чо, жо, шо, що замість че, же, ше, ще тощо. Ці особливості притаманні й південноруським пам'яткам; вони характерні й для сучасних українських говорів. Учений прийшов до висновку, що лише відсутність взаємозаміни **ч і ц** та деякі інші ознаки відрізняють давні «малоросійські» рукописи від новгородських [9, с. 128–142].

Характерно, що в книзі Лавровського «О языке северных русских летописей», як і в працях його сучасників, звуки ототожнюються з літерами: з одного боку, **h** переходить в **i**, з іншого, **i** переходить у **h**. Проте це не одиничний приклад. Так, Лавровський указував на таку особливість давнього «наріччя новгородського», як «взаємозаміна **ц і ч**»; ця особливість, на думку вченого, виникла «раніше XII ст.» [там же, с. 136]. Ототожнення звука та літери наявне й у працях Максимовича, Буслаєва [16, с. 37–38] та інших мовознавців.

Коло діалектних явищ, що вивчалися в історичному аспекті, поступово розширювалося. У книзі Буслаєва «Историческая грамматика русского языка» [1] можна знайти значну кількість подібних фактів.

Становлення порівняльно-історичного методу стало можливим завдяки використанню широкого кола джерел вивчення історії мови. Проте при цьому для компаративістів 20-х – 60-х рр. XIX ст. був характерний недиференційований підхід до джерел без чіткої методики їхнього використання [8, с. 180].

Перспективною виявилася теза Максимовича про те, що давньоруські писемні пам'ятки різних жанрів (церковні пам'ятки, світські твори) характеризуються різною співвіднесеністю давньоруських і старослов'янських мовних особливостей: у творах духовного змісту переважає мова старослов'янська, у світських творах – розмовна давньоруська [13, с. 31–32]. Максимовича підтримали Срезневський і Буслаєв [16, с. 35].

Проте, за спостереженнями Є. Ф. Карського, до виходу праць О. І. Соболевського в українському, російському й білоруському мовознавстві ще не було здійснено територіального розподілу

давніх писемних пам'яток (багато з них залишалися нелокалізованими) [7, с. 654].

Діалекти також були досліджені недостатньо. Це значною мірою обмежувало можливості порівняння матеріалу давніх писемних пам'яток і сучасних діалектних даних [там же]. Цей недолік, за Карським, був притаманний працям О. О. Потєбні, М. О. Колосова, П. Г. Житецького, В. Ягича [там же].

Наш аналіз свідчить, що висновок Карського слід поширити й на студії попередників учених Харківської лінгвістичної школи – українських і російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст.

З нашого погляду, недостатня обізнаність Лавровського в сучасному діалектному матеріалі відбилася в ставленні вченого до так званої гіпотези Погодіна (пізніше вона отримала назву гіпотези Погодіна – Соболевського [4, с. 169–174]). Відповідно до гіпотези М. П. Погодіна, населення Середньої Наддніпрянщини в епоху Київської Русі було великоруським, а українці прийшли на ці землі з Карпат після спустошення Середньої Наддніпрянщини (що стало наслідком монголо-татарської навали). Основним опонентом Погодіна виступив Максимович. Він довів, що «спустошення» є фікцією; в мові пам'яток давньокиївської епохи відбилися українські мовні особливості [14]. Лавровський заперечував Максимовичу, який відносив утворення української та російської мов до часів раніше впровадження християнства на Русі [12]. Проте Лавровський стверджував, що на півдні Русі в XI – XII ст. «ще домінувало не наріччя малоруське, а також великоруське, яке ми знаходимо й у пам'ятках півночі, крім, звичайно, ознак новгородського наріччя» [11, с. 73]. Це означало прийняття гіпотези Погодіна. Прагнучи знайти аргументи на її користь, Лавровський зблизив українську мову із сербською. Він вважав, що в українській мові багато явищ, спільних із сербською, і це робить «малоруське наріччя перехідним від північного, великоруського, до південних слов'янських» [10, с. 264]. До таких явищ учений відніс, зокрема, **у** (**h**) фрикативний. Ці міркування викликали опір з боку Житецького, який вважав, що Лавровський розглядає неістотні ознаки української та сербської мов, лишаючи поза увагою істотні [6, с. 11–14]. На нашу думку, однією з причин непереконливості аргументації Лавровського є те, що вчений обмежувався матеріалом лише літературних української та сербської мов, без урахування даних сучасних діалектів.

Випадки історичного порівняння матеріалу давніх писемних пам'яток і сучасних говорів у компаративістиці 20-х – 60-х рр. XIX ст. були численними; історики східнослов'янських мов залучали до розгляду й явища інших слов'янських мов.

Це повною мірою відноситься до студій Лавровського. Так, він генетично ототожнював взаємозаміну літер **ч** і **ц** у північних

давньоруських рукописах із цоканням, притаманним сучасним новгородським говорам. Спроба поєднання матеріалу двох найважливіших джерел вивчення історії мови виявилася плідною. Це стало продовженням «лінії» Востокова та Срезневського. Проте питання про пріоритетність одного з цих джерел Лавровський, так само як і його сучасники (див. вище), не ставив. Методика поєднання двох найважливіших джерел вивчення історії східнослов'янських мов зводилася до того, що вчений ішов від матеріалу давніх писемних пам'яток до сучасних діалектних даних. Отже, реконструкція архетипів і фонетичних законів здійснювалася проспективним шляхом. Це було характерно для української та російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст. в цілому [5, с. 29–30].

Залучення матеріалу говорів сучасних східнослов'янських мов, співвіднесеного зі свідченнями пам'яток, давало змогу охарактеризувати найважливіші фонетичні й морфологічні процеси, наявні в мовній історії.

Теоретично, як відзначалося вище, Лавровський, виділяв і таке джерело вивчення історії мови, як фольклорні матеріали. У його студіях можна знайти приклади звернення до цього джерела.

Подальший розвиток компаративістики показав недостатню експланаторність свідчень фольклору. Проведений В. А. Глуценком фронтальний аналіз праць лінгвістів 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XIX ст. засвідчив, що вони до фольклорних текстів не зверталися [5, с. 49–51, 109–121].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:
1. Упродовж 20-х – 60-х рр. XIX ст. в загальних рисах було визначено коло джерел вивчення історії східнослов'янських мов (Срезневський, Буслаєв, Лавровський). **2.** Як і інші українські й російські мовознавці 20-х – 60-х рр. XIX ст., Лавровський використовував різноманітні джерела вивчення історії мови: матеріал давніх писемних пам'яток, дані сучасних східнослов'янських мов у сукупності їхніх діалектів, явища інших слов'янських мов, свідчення фольклорних текстів. Питання про пріоритетність того чи іншого джерела вивчення історії мови не було порушено. При цьому для дослідників був характерний недиференційований підхід до джерел без чіткої методики їх використання. Водночас у підході до джерел намітилися нові тенденції, які полягали в критичному ставленні до давніх писемних пам'яток та у твердженні про значну цінність для історика мови явищ сучасних мов у сукупності їхніх діалектів (Срезневський, Буслаєв). **3.** Важливим джерелом вивчення історії східнослов'янських мов став матеріал давніх писемних пам'яток. Зусиллями вчених 20-х – 60-х рр. XIX ст., у тому числі Лавровського, було розпочато розробку прийомів опрацювання графіки й орфографії давніх писемних пам'яток. При цьому для дослідників стає характерним

диференційований підхід до жанрів пам'яток, що виявилось в протиставленні творів духовного та світського змісту (Максимович, Буслаєв, Срезневський, Лавровський). Пріоритет в дослідженні давньоруських діалектів (за свідченнями давніх писемних пам'яток) належить Лавровському. Саме він започаткував східнослов'янську історичну діалектологію. У працях мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст., у тому числі в студіях Лавровського, спостерігається ототожнення звука та літери. 4. Іншим важливим джерелом вивчення історії мови компаративісти 20-х – 60-х рр. XIX ст., у тому числі й Лавровський, вважали сучасні діалектні дані. Коло діалектних явищ, що вивчалися в історичному аспекті, з часом розширювалося. 5. Поступово розроблялася методика, згідно з якою факти, узяті з давніх пам'яток писемності, співвідносилися з даними сучасних говорів, унаслідок чого досягалась інтерпретація цих фактів для різних історичних епох. Проте в українському й російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. ще не було здійснено територіального розподілу давніх пам'яток. Говори східнослов'янських мов були досліджені недостатньо (що, зокрема, відбилося в ставленні Лавровського до гіпотези Погодіна). Це значною мірою обмежувало можливості історичного порівняння матеріалу давніх писемних пам'яток і сучасних діалектних даних.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у фронтальному поглибленому вивченні студій Лавровського, присвячених історії слов'янських мов.

Література

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Буслаев Ф. И. – Москва : Учпедгиз, 1959. – 623 с.
2. Буслаев Ф. И. О преподавании отечественного языка / Буслаев Ф. И. // Буслаев Ф. И. Преподавание отечественного языка. – Москва : Просвещение, 1992. – С. 25–373.
3. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оногo письменным памятникам / Востоков А. Х. // Востоков А. Х. Филологические наблюдения. – Санкт-Петербург, 1865. – С. 1–27.
4. Глущенко В. А. Гіпотеза М. П. Погодіна – О. І. Соболевського в мовознавстві XIX ст. – 20 – 30-х рр. XX ст. / Глущенко В. А., Жихарева О. Л. // Филологические исследования. – Донецк : Юго-Восток, 2006. – Вып. 8. – С. 169–181.
5. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В. А. Глущенко. – Донецьк, 1998. – 222 с.
6. Житецкий П. И. Очерк звуковой истории малорусского наречия / Житецкий П. И. – Киев, 1876. – IV, 376 с.
7. Карский Е. Ф. А. А. Шахматов как историк русского языка / Карский Е. Ф. // Карский Е. Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам. – Москва : Изд-во АН СССР, 1962. – С. 653–662.

8. Колесов В. В. Становление идеи развития в русском языкознании первой половины XIX в. / Колесов В. В. // Понимание историзма и развития в языкознании первой половины XIX века. – Ленинград : Наука, 1984. – С. 163–199.

9. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей / Лавровский П. А. – Санкт-Петербург, 1852. – 160 с.

10. Лавровский П. А. Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями / Лавровский П. А. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1859. – Ч. 102. – С. 225–266.

11. Лавровский П. А. Описание семи рукописей императорской Санкт-Петербургской публичной библиотеки / Лавровский П. А. // Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1858. – Кн. 4.– С. 67–73.

12. Лавровский П. А. Ответ на письма г. Максимовича к г. Погодину о наречии малорусском / Лавровский П. А. // Основа. – 1861. – Август. – С. 16–37.

13. Максимович М. А. Начатки русской филологии : об отношении русской речи к западнославянской / Максимович М. А. // Максимович М. А. Собрание сочинений. – Киев, 1880. – Т. 3. – С. 25–155.

14. Максимович М. А. Новые письма к М. П. Погодину : о старобытности малороссийского наречия / Максимович М. А. // Максимович М. А. Собрание сочинений. – Киев, 1880. – Т. 3. – С. 273–311.

15. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. / Рябініна І. М. // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ЛДПУ, 2003. – Вип. 10 (66). – С. 22–29.

16. Рябініна І. М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. / Рябініна І. М. – Слов'янськ : Видавець Маторін Б. І., 2011. – 174 с.

17. Срезневский И. И. История русского языка : курс 1849 – 50 года / И. И. Срезневский // Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. – Москва : Учпедгиз, 1959. – С. 93–132.

18. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – Москва : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.

Пампура С.

*– кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Донбаського державного педагогічного університету*

УДК 81'373.613:930

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ XIX ст. – ПОЧАТКУ XX ст.

Стаття присвячена лінгвоісторіографічному дослідженню проблеми системного підходу в етимологічних дослідженнях. Розкрито погляди мовознавців XIX ст. – початку XX ст. на важливість врахування системного характеру мовних змін, їх твердження щодо значущості принципу системності в процесі встановлення етимології слова.

Ключові слова: *методика етимологічних досліджень, етимологічний аналіз, принципи етимологічних досліджень, принцип системності, системний підхід.*